

1

Tóth Zoltán Balázs

**A vegyi fegyverek szerepe
a szíriai polgárháború
dinamikájában**

Külügyi Műhely – Gyorselemzés sorozat
Politikai Spektrum Alapítvány
2018.

Külügyi Műhely – Gyorselemzés sorozat

A Politikai Spektrum Alapítvány
elektronikus (online) megjelenésű időszaki kiadványa

Gyorselemzés sorozat főszerkesztő:

Tóth Zoltán Balázs

Szakmai lektor:

Antal Kristóf

Kiadó:

Politikai Spektrum Alapítvány
1016 Budapest, Mészáros utca 64.
Tel.: +3630-473-3508
Honlap: www.politikaispektrum.hu
E-mail: kapcsolat@politikaispektrum.hu

© Tóth Zoltán Balázs 2018.
© Politikai Spektrum Alapítvány, 2018.

ISSN 2630-8088

Absztrakt: A szíriai polgárháború során a vegyifegyver-támadások megváltoztatták az események dinamikáját. A tiltott fegyverek alkalmazása az Egyesült Államok aktívabb katonai szerepvállalását eredményezte.

Kulcsszavak: Szíria, Egyesült Államok, Oroszország, Iszlám Állam, polgárháború, vegyi fegyver

Abstract: The chemical weapon attacks has radically changed the dynamics of the happenings during the Syrian civil war. Using banned weapons has caused the United States more active military engagement.

Keywords: Syria, United States, Russia, Islamic State, civil war, chemical weapon

BEVEZETÉS

2018. április 7-én újabb vegyifegyver-támadást szenvedett el a civil lakosság Szíriában, így a polgárháborúval sújtott ország ismételen a címlapokra került. Hasonlóan az elmúlt években történt támadásokhoz, az egymással szembenálló felek nem vállalták érte a felelősséget.

Az Egyesült Államok a szükséges bizonyítékok birtokában gyorsan reagált az esetre, Franciaországgal és Nagy-Britanniával karöltve célzott támadásokat indított a szíriai központi kormányzat ellenőrzése alatt lévő, feltételezett vegyifegyver-raktárak és gyárak ellen. Az akció a NATO főtitkárának a támogatását élvezte, jóllehet a három szövetséges tagállam önálló kezdeményezésre hajtott végre támadást¹.

A Bassár el-Aszad elnök irányítása alatt álló központi kormányzat a polgárháború kitörése óta követ el tömeges emberiség-ellenes bűncselekményeket, amelyek közül egyik a vegyi fegyveres támadás. A vegyi fegyverek bevetése az I. világháború óta érzékenyen érinti a fejlett országokat, és jelenleg több nemzetközi egyezményrel kívánják visszaszorítani a használatát.

A vegyi fegyverekkel kapcsolatos harci események végigkísérték a polgárháború alakulását dacára annak, hogy visszaszorításukra számos nemzetközi beavatkozás történt. A támadások legtöbb esetben az Aszad-rezsimnek könyvelhetőek el, ugyanakkor számos más esetben nem találtak perdöntő bizonyítékot az elkövető kilétére. A központi kormányzat a tiltott fegyverek alkalmazása után újabb és újabb intézkedésekkel nézett szembe, amely a vegyi fegyver arzenál teljes leszereléséhez vezetett – vagy legalábbis 2013-ban ezt feltételezték.

¹ Statement by the NATO Secretary General on the actions against the Syrian regime's chemical weapons facilities and capabilities, 2018.

Mint ahogy világossá vált az elmúlt években, a leszerelés nem hozta meg a várt eredményt, így a szíriai polgárháború vizsgálatánál a vegyifegyver-támadásokat továbbra is egy olyan tényezőnek kell tekinteni, mint amelyek ráhatást gyakorolnak az események alakulására.

A fentieknek megfelelően az első fejezet a vegyifegyver-támadásokkal kapcsolatos fejlemények főbb mérföldköveit ismerteti, míg a második fejezet beilleszti a szíriai polgárháború dinamikájába. A kitekintés összegzi a legutóbbi vegyifegyver-támadás során foganatosított ellenintézkedés hatásait, illetve a polgárháború lezárásában érdekelt államok további mozgásterét.

A VEGYI FEGYVEREK ALKALMAZÁSA A POLGÁRHÁBORÚBAN

Az 1997-ben hatályba lépő Vegyifegyver-tilalmi Egyezmény (a továbbiakban: Egyezmény) 1. cikke világosan megfogalmazza azt a követelményt, hogy a részes államoknak tartózkodniuk kell a vegyi fegyverek bevetésétől, fejlesztésétől, gyártásától, felhalmozásától, szállításától, illetve gondoskodni szükséges a meglévő készletek megsemmisítéséről². Nemzetközi nyomásra Szíria 2013-ban csatlakozott az Egyezményhez, amely fontos részét képezte a teljes leszerelésnek, illetve a jövőre vonatkozó vállalásai tekintetében.

Szíria 2011-től kezdődően több részre szakadt, a Bassár el-Aszad vezetésű központi kormányzat elvesztette azon képességét, hogy az ország teljes területe felett gyakorolja hatalmát. Több millió ember sorsa vált bizonytalanná, ugyanis a központi kormányzat már nem, az új hatalmi központok pedig még nem tudtak biztonságot és politikai stabilitást garantálni a civil lakosságnak. Az új hatalmi központoknak a Bassár el-Aszad ellenes felkelőket – jóllehet meglehetősen heterogén közösségről lehet beszélni –, a 2014-től proto-államként megjelenő Iszlám Államot, valamint a kurdok által ellenőrzött területeket tekinthetjük.

A szíriai állam szétesése egyet jelentett az erőforrásokért való folyamatos versenyfutással, azaz a természeti erőforrások, a gazdasági szereplők feletti ellenőrzés, valamint a fegyverkészletek megszerzésével. A hátrahagyott vagy elveszített termelőüzemek, a pénzügyekben hagyott készpénz, illetve természeti erőforrások – elsősorban kőolaj – kiaknázására és feldolgozására alkalmas infrastruktúra mellett nem szabad elfelejteni a felhalmozott hadianyag készletek gyors tulajdonoscserejét, illetve a Szíriába folyamatosan, különböző csatornákon keresztül beáramló fegyver utánpótlást sem.

² Vegyifegyver-tilalmi Egyezmény, Vegyifegyver-tilalmi Szervezet

A sokszor követhetetlené váló fegyverkészlet-mozgások és külföldről érkező fegyverszállítmányok árnyékában emberiesség-ellenes bűncselekmények sorozatát hajtotta végre a legtöbb fél. A polgárháború átláthatatlan forgatagát kihasználva az egymással szemben álló felek olyan eszközökhöz nyúltak, amelyeket a fejlett országok egyöntetűen elítéltek. Ezek a harci cselekmények arra készítették a fejlett országokat, kiváltképpen az Egyesült Államokat, hogy a polgári lakosság védelmében, valamint egy kiterjedtebb regionális konfliktus megakadályozása érdekében beavatkozzon a polgárháború menetébe.

Az egyik ilyen kritikus pontot képezi a vegyi fegyverek bevetése. A 2012-es évtől kezdve több tucat esetben dokumentáltak vegyifegyver-támadásokat, amelyek megingatták mind Bassár el-Aszad nemzetközi elfogadottságát, mind pedig a külföldi koordináció mellett végbemenő béketárgyalási folyamatot.

Dátum	Esemény
2012. július	A szír külügyminiszter elismeri, hogy rendelkeznek vegyi fegyverekkel, amelyeket kizárólag külső agresszió esetén vetnek be.
2012. augusztus	Barack Obama amerikai elnök az Egyesült Államok válaszlépését helyezi kilátásba, amennyiben ténylegesen bevetnek vegyi fegyvereket
2012. december	Először jelentik vegyi fegyver alkalmazását.
2013. március	A központi kormányzat vegyi fegyver bevetésével vádolta meg a felkelőket, ENSZ vizsgálatot kér a kivizsgálásra.
2013. június	Az Egyesült Államok bizonyítottan véli, hogy a központi kormányzat több ízben is vegyi fegyvereket vetett be ellenfeleivel szemben.
2013. augusztus	Barack Obama korlátozott katonai válaszcsapást helyez kilátásba, hogy elrettentsék a központi kormányzatot a további vegyi fegyver bevetésektől
2013. szeptember	Bassár el-Aszad bejelenti Szíria csatlakozási szándékát a Vegyifegyver-tilalmi Egyezményhez
2013. október	A Vegyifegyver-tilalmi Szervezet megállapítja, hogy a szíriai vegyi fegyvereket gyártó üzemeket sikeresen megsemmisítették, vagy működésképtelenné tették.
2014. január	Az első vegyi fegyver szállítmány elhagyja Szíriát, hogy az Egyesült Államok megsemmisíthesse.

2014. július	A Vegyifegyver-tilalmi Szervezet megállapítja, hogy az összes vegyi fegyvert kivonták Szíriából, amely megsemmisítése folyamatosan zajlott.
2015.	Újabb vegyifegyver-támadások látnak napvilágot.
2016. augusztus	Az ENSZ- Vegyifegyver-tilalmi Szervezet közös jelentése megállapítja, hogy dacára a vegyi fegyverek megsemmisítésére irányuló kísérletnek, a központi kormányzat továbbra is bevett tiltott fegyvereket. Ugyanebben az évben az Iszlám Államról is bebizonyosodott.
2017. április	Az Egyesült Államok légicsapást intéz egy szír légi bázis ellen, ahonnan feltételezhetően több vegyifegyver-támadás is indult.
2017. június	Nikki Haley amerikai ENSZ nagykövet közleményeiből világossá válik az Egyesült Államok nézőpontja: az Aszad-rezsim, Oroszország és Irán támogatásával a támogató országok is felelősséggel osztoznak a vegyifegyver-támadásokban.
2018. április	Kiseb támadásokat követően április 7-én egy olyan újabb támadás látott napvilágot, amely az Egyesült Állam, Franciaország és az Egyesült Királyság közösen koordinált katonai intervenciójához vezetett.

A vegyi fegyverek bevetésével kapcsolatos események vázlatos története, kiemelve a fontosabb mérföldköveket³.

A *Human Rights Watch* gyűjtése alapján 2013. kezdete óta 50 alkalommal vetett be a központi kormányzat vegyi fegyvereket ellenfelei, valamint a civil lakosság ellen⁴. Három esetben az Iszlám Állam tehető felelőssé, míg 32 esetben egyelőre tisztázatlan, hogy ki követte el a vegyi fegyverek bevetését. Ugyanakkor világos, hogy a központi kormányzat a fegyverek és gyárak megsemmisítése, a nemzetközi felügyelet és a célzott támadások ellenére továbbra is rendelkezik készletekkel, amelyeket a folyamatos nemzetközi nyomás ellenében sem fél bevetni.

³ <https://www.armscontrol.org/factsheets/Timeline-of-Syrian-Chemical-Weapons-Activity>

⁴ Syria: A Year On, Chemical Weapons Attacks Persist, 2018.

A SZÍRIAI POLGÁRHÁBORÚ DINAMIKÁJA

A polgárháború kirobbanásának évében a nemzetközi közösség magatehetetlenül nézte, ahogy a központi kormányzat katonai erők bevetésével igyekszik megfékezni az indulatokat. A polgárháború eszkalálódásával, és emberiség-ellenes harci cselekmények sorozata után a fejlett nyugati országok számára elkerülhetetlenné vált a katonai és diplomáciai intervenció, igaz, annak kiterjedtségéről és eszköztáráról sokáig nem született megállapodás.

Több forgatókönyv született Szíria jövője kapcsán, amelyek közül sokáig legelfogadottabb koncepció Bassár el-Aszad hatalmának megdöntését, illetve a politikai rendszer megreformálását tartalmazta. A líbiai NATO intervenció azonban önmérsékletre intette az országokat, ugyanis az észak-afrikai ország kapcsán nyilvánvaló vált, hogy az egyszemélyi vezető és annak kormányzatának bukása nem hozza el a várt konszolidációt.

A 2011-es líbiai katonai intervenció tanulságai

A 2008-as gazdasági világválság óta a líbiai intervenció volt a NATO első nagyobb lélegzetvételű akciója, amely szakmai körökben széles elismertségnek örvend. A 14 tagállam és 4 partnerállam nyolc hónapig tartó közös akciója hozzájárult ahhoz, hogy a Moammer Kadhafival szembenálló csapatok megdöntsék az autoriter rezsimet. Kadhafi bukása ugyanakkor nem hozta meg a várva várt konszolidációt: az első polgárháborúhoz vezető törésvonalak határozták meg továbbra is a közéletet, amely 2014-ben a második polgárháború kirobbanásához vezetett. A hatalmi vákuum a különböző militáns és terrorista csoportok felélénküléséhez vezetett, amely következtében többek között az Iszlám Állam is megvetette a lábát.

Líbia megosztottságának és a központi kormányzat hatalmi tévesztésének a fejlett országok is áldozataivá váltak, mégpedig az Afrikából kiinduló tömeges migráció révén.

A fentiek ellenére a sorozatos vegyifegyver-támadások és egyéb háborús bűncselekmények következtében sokak számára nem volt kérdés, hogy Bassár el-Aszad elnöknek nincs keresnivalója Szíria élén. Az Egyesült Államok ennek tudatában több csatornán keresztül is igyekezett gyengíteni a központi kormányzat erejét. Légicsapásokat intézett a központi kormányzat irányítása alatt álló területeken – elsősorban a vegyi fegyverek bevetése után egyfajta elrettentésként –, valamint fegyverekkel és kiképzésekkel támogatta az ellenzéki milíciákat.

2011-től

Növekvő mértékű iráni segítségnyújtás az Aszad-rezsimnek

2011-től

Növekvő mértékű segítségnyújtás az Aszad-rezsimnek a libanoni Hezbollah részéről

2012. december

Először vetnek be vegyi fegyver

2014. június

Bassár e-Aszadot újraválasztják elnökek

2014. június

Kalifátus kikiáltása

2014. szeptember

USA vezetésű koalíció katonai intervenciója

2015. szeptember

Oroszország katonai intervenciója

2016. augusztus

Törökország hadművelete a kurdok ellen

2017. július

Az USA leáll a felkelők kiképzésével

2017. december

Iszlám Állam feletti győzelem deklarálása

A központi kormányzat meggyengítésére irányuló erőfeszítések nem hozták meg a várt eredményt, ugyanis Bassár el-Aszad megőrizte a hatalmát, miközben egy új ellenség emelkedett ki a hatalmi vákuumból, az Iszlám Állam. Rövid idő leforgása alatt egy párhuzamos kvázi államot épített ki Szíriában és Irakban, amelynek szimbolikus kezdete a kalifátus kikiáltása 2014 júniusában. A két országban jelentős területeket, erőforrásokat és emberek millióit hajtotta uralma alá, amely megteremtette a gazdasági lehetőséget a további expanzióknak.

Az Iszlám Állam megjelenése új stratégiát követelt meg, amely nyomán az Egyesült Államok széles összefogással megvalósuló katonai koalíció élére állt annak legyőzése érdekében. Az iraki kormányzattól megkapta a szükséges felhatalmazást a katonai akciók végrehajtására, ugyanakkor Szíria esetében mindez nem történt meg. Az ENSZ Biztonsági Tanács tehetetlen volt, ugyanis Oroszország következetesen útját állta a felhatalmazó határozatnak. Egy sajátos jogi megoldással mégis megkerülték a szíriai központi kormányzatot és Oroszországot, ugyanis az ENSZ 2249. számú határozata arra hívta fel a tagállamokat, hogy minden lehetséges eszközzel lépjenek fel az Iszlám Állam visszaszorítása érdekében⁵.

Miután elhárult a jogi akadály a szíriai katonai intervenció elől, megkezdődött az Iszlám Állam megsemmisítésére irányuló művelet. A légitámadásokkal párhuzamosan 2015-ben megkezdődött az ellenzéki milíciák katonai kiképzése. A Pentagon 500 millió dollárt költött 5.000 katona kiképzésére, amely program teljes kudarcnak bizonyult⁶. Az Egyesült Államok, felismerve a kurd kisebbségben rejlő katonai potenciált, fegyverekkel

⁵ ENSZ Biztonsági Tanács, S/RES/2249 (2015), 2015.11.20. Forrás: http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2249.pdf

⁶ McLeary, 2016.

támogatta csapatait, amelyek hatékonyan tudták felvenni a harcot az Iszlám Állam fanatizált csapataival szemben⁷.

Az Egyesült Államok mellett Oroszországot érdemes úgy megemlíteni, mint a polgárháború dinamikájára erőteljes ráhatást gyakorló országot. Már 2011-től kezdődően támogatja a központi kormányzat csapatait és segíti Bassár el-Aszad hatalmon maradását, viszont 2015-től mindez még intenzívebbé válik. Ebben az évben ugyanis Barack Obama amerikai elnök az ENSZ Közgyűlésen felajánlotta Oroszországnak a partnerséget a polgárháború rendezésében, amely lehetőséget teremtett a központi kormányzat nyílt katonai támogatásának.

Oroszország szerepvállalása a polgárháború kitörése óta megosztotta a nemzetközi közvéleményt, amelyet a 2015-ben kezdődő katonai intervenció még inkább felerősített. Az Iszlám Állam mellett ugyanis a Bassár el-Aszad elnökkel szembenálló csapatokat is gyengítette az orosz bombázás, amely következtében a szétesés fele tartó központi kormányzat újra tudta szervezni erőforrásait.

Oroszország közvetlen katonai szerepvállalása átformálta a polgárháború dinamikáját. Míg az Egyesült Államok Bassár el-Aszad hatalmának gyengítésében volt érdekelt, addig Oroszország a regnáló elnök személyével képzelte el az ország újraegyesítését.

Diplomáciai szempontból a helyzetet bonyolította, hogy a 2014-es ukrajnai polgárháború következtében az amerikai-orosz kapcsolatok újabb mélypontjukat érték, amelyet a Szíriában alkalmazott eltérő stratégiák még inkább felerősítettek. A képet tovább árnyalta, hogy mind a szíriai központi kormányzat, mind Oroszország aktívan együttműködött Iránnal, amely ország az amerikai külpolitika egyik szintén konfliktusos szereplője. A regionális hatalmi ambíciókkal bíró Törökország 2015-öt követően kezdett el közeledni Oroszország és Irán Szíria-politikájához, egyben katonai offenzívát indított az Iszlám Állam visszaszorítása során elévülhetetlen érdemeket szerző kurd kisebbség ellen. Az Egyesült Államok támogatását élvező kurdok helyzete így éket vert a két NATO szövetséges tagállam közé⁸.

KONKLÚZIÓ

Vlagyimir Putyin 2017 decemberében deklarálta az Iszlám Állam feletti győzelmet, ugyanakkor a proto-állam megsemmisítésével Szíria szétagoltsága

⁷ US begins sending weapons to Kurdish YPG in Syria, 2017.

⁸ A szíriai polgárháborúban érdekelt felekről összefoglalót lásd: Tóth, 2017.

nem szűnt meg⁹. A központi kormányzat ugyan az ellenőrzése alatt tartja a nagyobb városokat, mint Damaszkusz, Homsz, Hamá, Aleppo, Latakia, valamint a szimbolikus jelentőségű Palmüra, de az ellenzéki és kurd milíciák továbbra is jelentős területen gyakorolják hatalmukat¹⁰. A területi-hatalmi széttagoltság táptalaja a polgárháború folytatásának, amely Bassár el-Aszad hatalmának visszaerősödésével párhuzamosan a napjainkban is zajlik.

Az Egyesült Államok korábbi stratégiája, miszerint az ellenzéki milíciákat igyekezett megerősíteni a központi kormányzat csapataival szemben, nem érte el a célját. Ráadásul Oroszország, Irán, valamint a libanoni és iraki milíciák szerepvállalása és befolyásuk növekedése további aggodalmakat vált ki az amerikai döntéshozókban. Nem véletlen, hogy az Egyesült Államok 2017 decemberében elfogadott Nemzetbiztonsági Stratégiája kiemelt prioritásként kezeli a közel-keleti térségben az amerikai értékekkel és érdekekkel ellentétes álláspontot képviselő országok hatalmi térnyerésének megfékezését¹¹. Ezen országok közé lehet sorolni Oroszországot és Iránt, amely országok az Aszad-rezsim túléléséhez és visszaerősödéséhez nyújtottak hathatós segítséget az elmúlt években. További konfliktust jelent a már említett Törökország, hiszen a kurd milíciák gyengítésével pont azt a hatalmi központot gyengíti, amely az Egyesült Államok közvetlen támogatását élvez.

Donald Trump amerikai elnök hiába ígérte korábban, hogy a lehető leghamarabb kivonja az amerikai csapatokat Szíriából, az több oldalról sem bizonyul könnyű döntésnek¹². Egyfelől Szíria élén továbbra is olyan vezető áll Bassár el-Aszad személyében, akit az Egyesült Államok nem tekint partnerének, és éveken keresztül a hatalmának gyengítésén fáradozott. A szíriai központi kormányzat továbbra sem retten vissza az emberiség-ellenes bűncselekmények elkövetésétől, amelyet jól példáz a 2018. áprilisi vegyifegyvertámadás is. Ahogy az amerikai- francia- brit katonai támadás is fémjelezte, nem lehet előre kiszámítani, hogy mikor lesz szükség egy újabb elrettentő akcióra.

Másfelől a szíriai központi kormányzattal együttműködve felértékelődött Oroszország és Irán geostratégiai szerepe, és mint ahogy az a Nemzetbiztonsági Stratégiáiból is kiolvasható, gyökeresen ellentétes az amerikai érdekekkel.

Harmadrészt a regionális viszonyok alakításában érdekelt államok, így hangsúlyosabban az Egyesült Államok és az Európai Unió fejlettebb tagállamai

⁹ Polyakova, 2018.

¹⁰ Chughtai, 2018.

¹¹ National Security Strategy, 2017. 48-49.o.

¹² Becslések szerint 2.000 amerikai katona segíti a szárazföldön az ellenállók és a kurdok milíciáit.

számára újra kell fogalmazni szerepüket. Ahogy az elmúlt egy évtized tapasztalatai is mutatják, a törékeny államokban végrehajtott válságkezelés csak részleges sikereket hozott. Ide lehet sorolni Irakban Szaddám Husszein hatalmának megdöntését, a Líbiában a NATO intervenciót, vagy Szíriában az Iszlám Állam visszaszorítására létrehozott hadműveletet. Látni kell azonban, hogy a fentieken túl a tényleges konszolidációra nem nyílt lehetőség, ráadásul egy újabb konfliktussal terhelt ország, Jemen is az összeomlás szélére került.

Az Egyesült Államok 2018 áprilisában még nem a csapatok mihamarabbi kivonása, hanem a szíriai katonai jelenlét fontossága mellett érvelt¹³. Az Iszlám Állam végső megsemmisítése csak egy a tényleges célkitűzések közül, hiszen az Egyesült Államok érdekeire továbbra is fenyegetést jelent Bassár el-Aszad elnök személye, továbbá Oroszország, Irán és Törökország katonai szerepvállalása a polgárháború alakításában. Mivel a hatalmi erőviszonyok az Egyesült Államok számára kedvezőtlenül alakultak az elmúlt években, vélhetően nem kíván teljesen kivonulni a polgárháború folyamatainak alakításából, hiszen azzal ellenfelei „kezére játszaná” Szíriát.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Chughtai, Alia (2018): Syrian civil war map: Who's in control where, Al Jazeera. Forrás: <https://www.aljazeera.com/indepth/interactive/2015/05/syria-country-divided-150529144229467.html>
- McLeary, Paul (2016): Ther Pentagon Wasted \$500 Million Training Syrian Rebels. It's about to Try Again, Foreign Policy. Forrás: <http://foreignpolicy.com/2016/03/18/pentagon-wasted-500-million-syrian-rebels/>
- National Security Strategy of the United States of America (2017). Forrás: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>
- Polyakova, Alina (2018): Putin's true victory in Syria isn't over ISIS, Brookings Institution. Forrás: <https://www.brookings.edu/opinions/putins-true-victory-in-syria-isnt-over-isis/>
- Statement by the NATO Secretary General on the actions against the Syrian regime's chemical weapons facilities and capabilities (2018), NATO. Forrás: https://www.nato.int/cps/ua/natohq/news_153661.htm?selectedLocale=en

¹³ Ward, 2018.

-
- Syria: A Year On, Chemical Weapons Attacks Persist (2018), Human Rights Watch. Forrás: <https://www.hrw.org/news/2018/04/04/syria-year-chemical-weapons-attacks-persist>
 - Tóth Zoltán Balázs (2017): Államépítési törekvések Szíriában I. – A Bassár el-Aszad kormányzat kihívásai, Jog- Állam- Politika, 3. szám
 - US begins sending weapons to Kurdish YPG in Syria (2017), Al Jazeera. Forrás: <https://www.aljazeera.com/news/2017/05/begins-sending-weapons-kurdish-ypg-syria-170531042959705.html>
 - Vegyifegyver-tilalmi Egyezmény, Vegyifegyver-tilalmi Szervezet / *Organization for the Prohibition of Chemical Weapons*. Forrás: https://www.opcw.org/fileadmin/OPCW/CWC/CWC_en.pdf
 - Ward, Alex (2018): The past 3 days of Syria news, explained, Vox.com. Forrás: <https://www.vox.com/2018/4/16/17242600/syria-news-bombing-trump-assad-russia-turkey>